

В. М. ДАНИЛЕНКО
(Київ)

НИЖНЬОПАЛЕОЛІТИЧНЕ СТІЙБИЩЕ КРУГЛИК ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

В основу цієї роботи покладений археологічний матеріал, здобутий автором внаслідок розкопів виявленого ним в 1946 р. першого на території Української РСР нижньопалеолітичного стійбища Круглик.

Всебічне дослідження нових матеріалів і численні співставлення, зроблені автором, дали можливість поставити ряд загальних питань щодо історії нижнього палеоліту. Запропонована в роботі інтерпретація явищ нижнього палеоліту основана на історико-матеріалістичному дослідницькому методі. Вона послідовно протиставляється расистським і формально-еволюціоністським побудовам буржуазних авторів.

Робота відкривається розділом „Расистські перекручення у питаннях дослідження нижнього палеоліту“ (замість передмови).

У цьому розділі автор піддає критиці існуючі у питанні нижнього палеоліту концепції буржуазних авторів (Брейля, Менгіна, Обермайера, Гаррод, Петерсона, Козловського та ін.) і показує антинауковий характер вихідних методологічних положень буржуазної археології щодо питань дослідження нижнього палеоліту. Так, наприклад, автор критикує і відкидає антинаукове твердження про походження найдавніших людей від різних форм приматів, викриває неспроможність „теорій“ про расову обумовленість і відокремленість локально-хронологічних виявів нижньопалеолітичної культури, критикує фальсифікаторський „європоцентризм“ у питаннях антропогенезу та ін. Зокрема, автор показує фантастичність і реакційність „теорій“ так званих культурних кругів, що немов існували у нижньому палеоліті і в наступних періодах первісної епохи.

У протипагу таким твердженням буржуазної науки було показано, що „радянські дослідники палеоліту непохитно стоять на позиціях визнання єдності антропогенезу, що знайшов своє історичне виявлення в утворенні людського суспільства, яке спочатку жило в межах відносно вузької області Афревіазії і мало одноманітну техніку. В рівній мірі вони (радянські археологи — В. Д.) пов'язують явища походження нинішніх рас з відносно пізнім періодом, що настав слідом за освоєнням на етапі неандертальця всіх ландшафтних зон Старого світу, що до деякої міри сприяло самому расогенезу і призводило до деякого госпо-

дарського відокремлення племен віддалених територій, але аж ніяк не свідчить про утворення расововідокремлених і расововизначаючих культур“.

„Вступ“ містить історіографічний матеріал, виклад історії відкриття, опис застосовуваного методу польових досліджень, поставу питання, що включає перелік головних фактичних утруднень, які стоять перед дослідником нижнього палеоліту.

Автор указує на рідкісність нижньопалеолітичних знахідок, що їх можна було б встановити в надійних геологічних умовах і що супроводжувались, якщо не людськими останками, то хоча б такими залишками фауни і флори, які безпомилково можна було б зв'язувати з археологічним матеріалом. Указано на відсутність досить повно встановлених регіональних характеристик давньочетвертинної фауни і флори. Тому геологічні датування нижньопалеолітичного матеріалу дуже умовні.

Визначена неясність питання про вихідні форми людської індустрії (питання про так звані еоліти) та ін. Але головним утрудненням, яке повинен подолати історично мислячий дослідник нижнього палеоліту, автор вважає засилля расизму, біологізму і формально-топологічного методу в буржуазній археології та пережитки їх у вітчизняній науці. Таким антинауковим побудовам він переконано протиставляє метод історичного аналізу, оснований на функціонально-виробничому дослідженні нижньопалеолітичного інвентаря.

Розділ I „Основні риси геологічної і стратиграфічної характеристики місцезнаходження“ присвячений питанням датування місцезнаходження за матеріалами аналізу гео-топографічних умов, археологічній та геологічній стратиграфії. У зв'язку з цим поставлене питання про комплекс фауни, який міг би відповідати Круглику (фауна тут не збереглась).

Підавши аналізу сукупність зазначених даних, автор робить висновок, що тераса Круглика відповідає найдавнішій ерозійній терасі порожистого Дніпра („останець плато“, висота близько 30 м).

Відкладення археологічних залишків почалося в той час, коли закінчилась акумуляція типових краснобурих глин і вони внаслідок делювіального перероблення перетворились на краснобурі суглинки, поверхня яких почала вивітрюватись.

Археологічні матеріали пізніше були перекриті сірозеленими суглинками давньорисського часу. Все це дало можливість датувати Круглик дорисським віком четвертинного періоду й синхронізувати археологічний матеріал його з пізньою „фауною древнього слона“. Крім того, зроблені автором спостереження дали можливість зробити висновок про середньочетвертинний вік порожистої частини долини Дніпра.

Розділ II „Техніка розколювання й обробки сировини“ присвячений короткій літологічній характеристиці сировини і, що найістотніше, аналізу прийомів техніки обробки кам'яної сировини.

Встановлені типи і прийоми одержання заготовок, а так само різноманітні, але характерні нуклеуси, з яких ці заготовки сколювались. Визначені відбійники.

На основі аналізу й широких співставлень, зроблених автором, він встановлює пізньоашельський (або так званий пізньоклектонський) характер техніки обробки сировини, застосовуваний на місцезнаходженні.

Вказано, що так званий клетон відповідає особливостям ашельської техніки обробки кам'яної сировини. Особливістю цієї обробки було розщеплення желваків, що у поєднанні з технікою ручних рубил робило їх менш масивними, обумовлювало плоскоовальний переріз, а разом з тим — правильність і гостроту робочих країв. У випадку з нуклеусами це призводило до вироблення власне нуклеусів — із спеціально підготовленими відбивними площадками.

Розділ III „Опис і аналіз виробничого інвентаря стійбища Круглик“ присвячений пропонуваній автором класифікації нижньопалеолітичного знаряддя.

Класифікація ця основана на врахуванні трьох ознак: характеру заготовок, робочого краю і функціонально-виробничих його можливостей. У комплексі встановлюється наявність ручних рубил — рубаючого знаряддя, головним чином для деревообробки; ножі із пластин — для різання і розрізання, знаряддя, переважно побутового: гострокінцевих ножів із відщепів (серед них — виконані прийомами техніки двосторонньої оббивки) — для розсікання, затісування і розрізання (ті й інші мали бути застосовувані під час виготовлення дерев'яного мисливського знаряддя і в побуті — переважно при розбиранні мисливської здобичі); скребачок і стругів — скребучого і скоблячого знаряддя, призначеного для загострювання дерев'яного і, можливо, кістяного знаряддя, а також виготовлення одягу з шкур; відбійників — для виготовлення знаряддя з каменю.

Автор підкреслює думку про те, що основною формою застосування всього нижньопалеолітичного, і в тому числі пізнього нижньопалеолітичного кам'яного інвентаря, було виготовлення з дерева безпосереднього знаряддя полювання, головним чином рогатин.

Побутове використання цього інвентаря (для розбирання туш, при виготовленні одяжі), використання при збиранні (для копання землі, для нанесення насічок на стовбурах дерев), а так само безпосередньо на полюванні, відігравало другорядну роль.

Численні співставлення, зроблені автором для комплексу в цілому і кожного типу знаряддя зокрема, дають підстави встановити в інвентарі Круглика ряд середньоашельських і пізньоашельських рис.

Розділ „Висновки“ містить висновки і ряд загальних положень. Вказуючи на те, що аналіз складу палеолітичного інвентаря дає матеріали для міркувань про функціонально-виробничий характер конкретних місцезнаходжень (місця добування сировини; місця його первинної обробки; печери у періоді освоєння як місця полювання і розбирання туш; тимчасові стійбища; місця довгочасного загального проживання та ін.), автор робить висновок про те, що археологічні залишки місцезнаходження Круглика відповідають місцю тимчасового кочовища — стійбищу.

На основі аналізу ряду геологічних і геоморфологічних особливостей нижньопалеолітичного місцезнаходження Круглик, розгляду сукупності ознак відзначеної тут техніки обробки знарядь, встановлюваних функціональних і морфологічних особливостей цих знарядь, а також на основі великого порівняльного матеріалу автор у питанні відносного датування відкритої і описаної ним пам'ятки робить висновок про пізньоашельську, домікокську дату цієї пам'ятки.

Керуючись рядом археологічних, історичних і геологічних спостережень, а також тим міркуванням, що розкриття умов матеріального виробництва повинно визначити особливості розглядуваного періоду первісної епохи, автор робить висновок про необхідність ретроспективного розгляду питання про металеві знаряддя як провідної лінії в розвитку первісної техніки.

Оформлення полювання як нормально функціонуючого промислу, винахід архетипів кидального знаряддя, широке використання вогню, винайдення одягу, освоєння печер і зв'язане з усім цим розселення за межі субтропіків, початок етапу неандертальця, а з ним — періоду людських общин, — такий, на думку автора, зміст історичного етапу, археологічно відбитого пізньоашельськими або премустьєрськими пам'ятками типу Круглик.
